

İBN İDRİS, Muhammed
(محمد بن إدريس)Ebû Abdillâh Muhammed
b. İdrîs b. Muhammed
el-Ezemmûrî el-Amrâvî el-Fâsî
(ö. 1264/1847)Faslı devlet adamı
ve şair.

Fas şehrinde doğdu. Fakih olan babası takvâsî ile meşhurdur. İbn İdrîs, Kur'ân-ı Kerim'i ezberledikten sonra Karaviyyîn'de Hamdûn İbnü'l-Hâc'dan edebiyat ve aruz dersleri aldı. Bu arada ailesine yardım etmek amacıyla kitap istinsah etmeye başladı. Bazı kitaplarını istinsah ettiği meşhur tarihçi Ebû'l-Kâsım ez-Zeyyânî ile dostluk kurarak üç yıl yanında çalıştı. Zeyyânî'nin kitaplarını istinsah etmesi tarih bilgisini arttırdı. 1229'da (1814) Ebû Abdullah Ekensûs ile tanıştı. Onunla bazı şiir münazaralarına katıldı. Sultan Mevlây Süleyman'ın da bulunduğu bir mecliste okuduğu kasidesi sultanın ilgisini çekti ve onun tarafından ödüllendirildi. 1237'de (1822) Sultan Mevlây Süleyman'ın yeğeni Abdurrahman b. Hişâm'ın birinci kâ-tibi olarak görevlendirildi. Aynı yıl Fas'tan ayrılıp Mevlây Süleyman'ın yanına giden heyete katıldı. Mevlây Abdurrahman Mağrib'de iktidarı ele geçirdi İbn İdrîs'i vezir tayin etti.

İbn İdrîs, 1246'da (1830) Fransızlar'ın Cezayir'i işgal etmesi üzerine halkı cihada teşvik eden bir kaside yazdı. Bu esnada Tîlîmsân ve Vehrân halkı Sultan Mevlây Abdurrahman'a biat ederek Vedâya kabilesinden askerleri yardım amacıyla gönderdi. Vedâya kabilesiyle arası iyi olmayan İbn İdrîs kabile ileri gelenleri ve hasımlarının suçlamalarına mâruz kaldı. Bunun üzerine azledildi ve mallarına el konuldu (1247/1831-32). Daha sonra sultanın rakibi Cezayir Emîri Abdülkâdir'e meyletmekle suçlanarak hapsedildi. Hapiste iken ağır işkence gördü. Bu dönemde kendini ibadete veren İbn İdrîs, devrin ünlü sûfîleri Abdülkâdir el-Alemî ve Şeyh Tayyib el-Kettânî ile arkadaşlık etti.

1251'de (1835) arkadaşlarının teşebbüsüyle sultanın affına mazhar olan İbn İdrîs divan kâtipliğine tayin edildi. Bir müddet sonra vezirliğe yükseltildi. 1259'da (1843) Fransızlar'ın Vücd'e saldırması üzerine bir kaside yazarak müslümanları direnişe davet etti. 4 Muharrem 1264'te

(12 Aralık 1847) Fas şehrinde vefat etti. Şiirdeki kabiliyetinin yanı sıra çok iyi bir kâtip olduğu belirtilen İbn İdrîs secili bir nesir üslûbuna sahipti. Kendisi gibi vezir ve edebiyatçı olan oğlu Ebû'l-Alâ İbn İdrîs tarafından derlenen divanının yazma nüshası Rabat'ta el-Hizânetü'l-melekiyye'de bulunmaktadır (E² [İng.], III, 806). Kaynaklarda ayrıca makâme ve elkâb hakkında bir risâle yazdığı belirtilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Selâvî, *el-İstikşâ*, VIII, 144, 166; IX, 4, 14, 16, 20, 29, 30, 38, 45, 47, 50, 60, 68; Mohamed el-Fasî, *La littérature marocaine*, Paris 1940, s. 425 vd.; İbn Zeydân, *Târîhu Miknâs*, Rabat 1350/1932, IV, 189-239; Muhammed Dâvûd, *Târîhu Titvân*, Titvân 1379/1959, VIII, 218; Abbas b. İbrâhîm, *el-İ'lâm*, VI, 263-288; Abdullah Kennûn, *İbn İdrîs (Mevsû'atü meşâhiri ricâli'l-Mağrib* içinde), Kahire 1414/1994, I/3; İbn Süde, *İthâfî'l-muhtâlî' bi-vefeyâtü a'lâmi'l-karnî's-şâlis 'aşer ve'r-râbi'* (Mevsû'atü a'lâmi'l-Mağrib içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VII, 2581; Nâsır el-Fâsî, "Muhammed b. İdrîs vezîrü Mevlây 'Abdirrahmân ve şâfiruh", *el-Bahşû'l-İlmî*, I, Rabat 1964, s. 157-179; a.mlf., "Mohammed Ibn Idris, vizir et poète de la cour de Moulay Abderrahman", *Hesperis Tamuda*, III/1, Rabat 1962, s. 43-62; G. Deverdun, "Ibn Idris", *EI²* (İng.), III, 806; Kübrâ Si-pehrî, "İbn İdrîs", *DMBİ*, II, 716-717.

ATILLA ÇETİN

İBN İDRİS,
Muhammed b. Ahmed
(ابن إدريس، محمد بن أحمد)Ebû Abdillâh Muhammed
b. Ahmed b. İdrîs el-İclî el-Hillî
(ö. 598/1202)Şii fikhında
Ebû Ca'fer et-Tûsî'yi
taklid dönemini sona erdiren âlim.

543 (1148) yılında Hille'de doğdu. Halep'te İbn Zühre el-Halebî'den ders aldı ve onunla görüş alışverişinde bulundu. Ayrıca Ali b. İbrâhîm el-Alevî, İlyâs b. İbrâhîm el-Hâirî, Hüseyin b. Hibetullah b. Ratbe, İzzeddin Şerefşâh b. Muhammed el-Hüseynî, Şeyh İmâd Muhammed b. Ebû'l-Kâsım et-Taberî ve Şeyh Ebû Ali et-Tûsî gibi âlimlerin derslerine devam etti. Talebeleri arasında Seyyid Fahhâr b. Ma'd el-Müsevî, Muhammed b. Ca'fer Nemâ el-Hillî, Muhammed b. Abdullah b. Zühre el-Halebî, Ahmed b. Mes'ûd el-Hillî, Hasan b. Yahyâ b. Saîd el-Hillî ve Ali b. Yahyâ el-Hayyât gibi âlimler bulunmaktadır. İbn İdrîs 18 Şevval 598 (11 Temmuz 1202) tarihinde Hille'de vefat etti.

İbn İdrîs V. (XI.) yüzyılda Şeyh Müfid, Seyyid Murtazâ ve Ebû Ca'fer et-Tûsî tarafından Bağdat'ta oluşturulan usûlî düşünceleri bir adım daha ileri götürerek Şîa'da ictihadî düşüncenin teşekkülüne yardımcı oldu. Daha sonra Muhakkık el-Hillî ve Allâme İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, onun açmış olduğu bu çığırın devam ettirerek Şîi-usûlî düşüncesini sistematik bir ekol haline getirdiler. Tenkitçi bir ruha sahip olan İbn İdrîs'in bu özelliğini Ebû Ca'fer et-Tûsî'ye yönelttiği eleştirilerde görmek mümkündür. Tûsî'yi bilhassa âhâd haber konusundaki tutumundan dolayı şiddetli bir şekilde eleştirmiş ve onun neredeyse inançla ilgili hususlarda bile âhâd haberdan faydalanacak kadar aşırılığa kaçtığına belirtmiştir. Dinin gerek usulünde gerekse fûrûunda âhâd haberle amelin câiz olmadığını, zira bu haberin zan ifade ettiğini söyleyen İbn İdrîs kıyasa da bu sebeple karşı çıkmıştır.

Tûsî'nin görüş ve fetvalarının talebeleri ve kendisinden sonra gelen âlimler tarafından eleştiriyeye tâbi tutulmadan taklit edilmesi sebebiyle Şii fikh düşüncesinin bir fetret ve durgunluk dönemine girdiğini ileri süren İbn İdrîs, Tûsî'yi ve özellikle talebelerini tenkit konusunda hocası İbn Zühre el-Halebî'den daha cüretkâr olmakla birlikte bu husus, bazı âlimlerin iddia ettiği gibi Tûsî'ye her konuda muhalefet ettiği şeklinde anlaşılmamalıdır. İbn İdrîs, birçok konuda Tûsî'nin görüşlerini aynen benimsediği gibi onun *et-Tibyân* adlı eserine ilgili olarak kaleme aldığı *Muntehabü't-Tibyân*'da kendisini övmüştür.

İbn İdrîs, haber-i vâhîde karşı tutumu sebebiyle kendisinden sonraki Şii ulemâ tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmekle birlikte onun taklitçi zihniyete karşı tavrı, Şii fikhındaki durgunluğu gidermesi ve ictihadın önünü açması bakımından oldukça ehemmiyetlidir. İbn İdrîs'in fikhındaki en önemli yeniliği istidlâlî anlayışa getirmiş olduğu boyuttur; nitekim kendisi de *es-Serâ'irü'l-hâvî* adlı kitabının istidlâlî dayalı fikhî metot bakımından daha önce yazılan Şii eserlerinin en iyisi olduğunu söyler. Ele aldığı meselelerle ilgili bütün görüşleri ortaya koyduktan sonra delillerini de zikrederek bunlardan birini tercih eden İbn İdrîs, kendisinden önceki âlimlerle kıyaslandığında usûlî kaidelelere daha çok yer verdiği görülür. İbn İdrîs'i belirli konularda tenkit eden Muhakkık el-Hillî ve İbnü'l-Mutahhar el-Hillî